

گهريانهك بو گوندي هيتوتی (قهكولينهكا جوگرافي شينواری)

سردار حاجی ئیبراھیم

کوفان ئمسان یاسین

دناف باھرا پتر ژکهفرا را ئەفەژئی ژئەگەرین سەقاي دروست بوینە و دیسان ژبەرکو رهین دارا بزاقی دکەن بچنە دناف کەفرا دا ئەف جورئ هیلا دروست بوینە. بلندترین خال لهیتوتی لسەر ئاستی دەریایی (۲۵۰۰م) ه بتایبەت ل لوتکا چیايي (کیزی)، نزمترین پلا گهرماتیي (۱۱) لژیر سفرئ دایه، زورترین ریژا بهفر بارینی لدور سەرژمیریيین ساللا ۲۰۰۷ دگهته (۲،۱۳م)، دیسان لدور پیقهرین ساللا ۲۰۰۳ ی ریژا باران بارینی گهشتبو (۸۲۳ملم)، شان ئەگهرا بو مه گهلهك جورین دارا دروست کرینه کو تا نها مروف مفايي ژئ وهردگریت وهکی (گهیشک بهری، کهزان، گرسک، مازی....هتد).

شینوار و دیروکا هیتوتی

وهکی مه دیار کری کو تا ئەفروکه چ قهكولينین زانستی نه هاتینه ئەنجامدان ژبەر هندی ژیدهرین مه بین سهرهکی دئ بنه ئەو بهرمایین شینواری ئەوین تا ئەفرو ماین، دیسان ئەم نهشیین زنجیرهکا دیروکی یا پییز وتهسهل بدهینه دیروکا قی گوندي وئەف نقیسینه دئ بیته ئەگهرا راگهاندنا شینواریا قان شینواریا کو ژئەفرو پیقە دئ بنه ژیدهرین باوهر پئ کری ژلایي زانستی قه ودهرگههک بو قهكولينین بهین. ئەگەر ئەم بزقرینه سەر شینواریي گوندي هیتوتی ئیکهه تشت دەمی مروف دبینیت ناوسکهکا جوان وریک وپیکه دکهفیته پشت کانیا بیدلی بدویراتیا ۷۰۰م ژ جادی ودهکفیته دناف دولهکی دا دناف بهرا گری پان وگری پیرا، وئەف ناوسکه دبهرهکی

حاجی_روژنامه نقیس)(کوفان ئمسان_شینوارناس). جوگرافیا هیتوتی:جههکی سهرنج راکیشه وسیربهنده وکارتیکنهکا بهز لسەر ناخی هەر مروقهکی دکەت ژبەر هندی مام خالد عەزیز کریه هوزانقان بی وئ چەندی بزانیته بخوینیت یان بنقیسیته! هیتوتی ژلایي ئەسترونومی(قهلهکی) قه دکهفیته سەر هیلا دریزی (۴۲)نمره ،و وهکی جهین دی بین دکهفنه سەر چیايي مهتینی دکهفیته سەر بازنا پانیي (۳۷) نمره ،ئەف گونده سەر بناحیا دیرهلوکی قهیه (ودکهفندا سەر بناحیا نیرهوه ریکان قه بول بیبو)، لقان دوماهیا حکومهتا ههریما کوردستانی لباشوری گوندي هیتوتا کهفن کومهلگههکا شارستانی هەر بناقئ هیتوت بدویراتیا ۸کم ژدیرهلوکی ئافاکریه،ونوکه خهلکی گوندي هیتوتی لی دشتهجی نه رامانا وئ ژئ وه کو گوندي هیتوتا کهفن دکهفیته باکوری روژهلاتا ناحیا دیرهلوکی.

ئەگەر ئەم بزقرینه جیولوجیا دهقهرئ ئەف دهقهره وهکی ههمی دهقهرین دی بین کوردستانی دزقرنه قه وان لقینا ئەوین دروست بوین بتایبەت لقینا (ئەلبی) لدوماهیا چهرخي (ئولوکسین)، ولژیر قی پهستانا مەزن کومهکا بهرین(نیشتو) دروست بوینه وئەف جورئ بهری گهلهك یئ بهیزه ،وناھیلیت ئاف بچیته ناخی زهقیندا، دیسان جورئ بهری (کالسیوم) ژئ لقی دهقهرئ دهردکهفیت وئەف جورئ بهری ئەکتف نابیت دگهل ئافئ وناھیته هەلاندن، دیسان ئیک ژدیاردین جوان دەمی بسهرکهفتنا مه بو قی چیاي ههبونا هندهك هیلین جوان

کوردستان ولاتی شینوارانه ژبەر کو گهلهك ژ شاستانییهتین کهفن بریفه برینه وگهلهك کارتیکن لسەر وان مللهتا کریه ئەقین تیدا نیشتهجی بوین ویدیژن(جوگرافیا دایکا دیروکی یه) ورهنگه قان مللهتان کارتیکن لسەر کوردستانی کرپیت بو سهلاماندنا قئ چەندی ههبونا گهلهك ناقین جودا جودا لسەر جه ودهقهرین کوردستانی، ئەقئ جاری ریهکا دویر جههکی دژوار ژلایي سروشتی قه سهرنجا مه راکیشا وسیربهندیا خو دسهرئ مه ئالاند ئەم پالداین دا قهست بکهینی و بزانی چي یه؟!

ئەفە ژ میژه ئەم موژیلی کومکرنا پیزانینینه لسەر قئ دهقهرئ بمهرما دانانا بنهکوکهکا بچویک بو دیف چوینت زانستی لسەر قئ دهقهرئ ،لی نهخوش بهختانه چ پیزانینین باش کهسی بدهست مەنهان ئەفە ژلایهکی قه وژلایهکی دیقه کهسی دهستین خو نههلداینه وخو ماندی نهکریه کو هەر چ نهییت هندهك پیزانین بهرابی لسەر هیتوتی دابانه دهستی مه ،رهنگه بهری دهمهکی مه ئەف بابته دروست کرنا وبهلاف کرنا لی ژبەر بارودوخی سەقاي وبارانی ئەم نهشیاين وی چیايي مەزن بدهینه بهر سینگئ خو، دیسان ترسان ژبارودوخی لوان چیايا ههئ! دیسان نهبونا رین ترومیلا وگهلهك ئاریشین دی.

لی هەر چاوابیت لروژا ۲۰/۳/۲۰۰۹ ولدهمژمیر ۷:۲۰ خولهکی سپیدی مه تیمهک دروست کر بمهرما سهرکهفتنی بو گوندي هیتوتی تیم ژئ یا پیک هاتیبو ژقان کهسا(یونس خالد_شارهزا)(ئهرکان محمد_جوگرافیناس)(سردار

مه زن را هاتيه كولان(شيوازی
قی بهری وهکی هیکه کی یه ویی
رازاندييه) دهرگه هی وی دکه قیته
لایي روژهلایي کومه لکه ها هیتوتی
،دیاره لقیین سروشتی که قتیته
دقی بهریدا چونکه سهر نشیقییه ک
که قتیته تییدا ودهرگه به ردهف خاری
هاتییه ،دهرگه هی ناوسکی بشیوازی
چوار گوشه هاتییه دروست کرن
دریژاهیا لایه کی نزیکي (۵۰سم) ه
ومروف دشیت بشیوازه کی رازی
بچیته دناف ناوسکی دا ،کلیسکین
دهرگه هی لقاندنی ودارخیستنی تا
نوکه دیارن ،ودنای ناوسکی دا وهکی
هه می ناوسکین دی جهی سی که سا
(مه رهم ژئ سی ته ختن) هاتییه كولان
بلنداهیا وان ته ختا ۲۰سم ودریژاهیا
وان نزیکي ۱،۸۰م وپانیا وانا ۲۰-
۴۰سم بلنداهیا ناوسکی مروقه ک
نه شیت خو تییدا راستبکه ت.

هه رچ لایه نی دیروکی یی
ناوسکی یه دزقریته سهرده می
مه سیچی ده می ئایندارین مه سیحیا
لژی رسته ما ئاینی (بتاییه ت لسهر
دهستی ساسانیا ورومانیا بهری
ئاینی مه سیچی بیته ئاینی فه رمی
یی دهوله تا رومانی) بتاییه ت لچاخ
دوویسی وسیی عیساوی وئه قان
دیندارا بزاقا جهین شه دهر دکرن
بو مه رهما نه انجام دانا کارین ئاینی
(بتاییه ت توندرووین ئاینی مه سیچی)
لی نه یا دیاره کا نه قی ناوسکی
په یوهندی دکه ل کیش دیرو که نیسین
مه سیحیا ل ده قهری هه یه.

دسه ر قی ناوسکی دا وبدویراتیا
چهند مه ترا بو لایي باکوری هتینه یه ک
هه یه وئه ف جهه بو مه رهما دروست
کرنا کسلی دهاته بکارئینان تیری
قی هتینی نزیکي (۲م) وده رده مین
که قندا تا نه قروکه نه ف هتینه به را
دهاتنه ئافاکرن ودهرگه هه ک ل خاریا
وی دهیلا وئاگر دکره دنای دا تا
نه و بهرین سیی دبو نه کسل وژبو
مه رهمین ئافاکرنی وپاقرکرنا ئافی
دهاتنه بکارئینان.

پاشی مه به رده وامی بگه شتا خو
دا تا نه م گه هشتینه گه لیی سیرکی
ومه بهری خودا چه پین نیکارکی

وئەم گەهشتینه سەر شکهفتا (بەری چنا) ئەوژی شکهفتهکا سروشتی یە بنداھیا وئ یا کەسەکی یە و دیارە جەھێ بێھن قەدانا بەری چنا بو! دسەر قئ شکهفتئ دا بیرهکا ئاقئ ھە یە کو دبێژئ (ناف بێرئ) ئەف بیره ژئ ھەر لسەردەمێن کەقندا تا ئەقرو جەھێ بێھن قەدان وئاف قەخارنا کاروانچی وریقینگا بو، تیرئ قئ بیری ۱۴۰ سەم پشٹی ھاتیە نوژەن کرن ژلایی خەلکئ گوندئ قە لسالا ۲۰۰۸ ی.

پشٹی بورینامە لہەرئ بەش وچەپین کەقری ولدەمژمیر ۱۲:۰۰ نیقرو ئەم گەهشتینه سەر شینوارین دبیرینن (ریکا دەرەجئ) کو کومەکا پەیسکانە لچایی بەرەف خاری قە دچن (لئ مخابن گەلەک بەفر لسەر ھەبو نەدیاریون) پشٹی مە بزاف کری ئەم ھندەکا ژئ پاقر بکەن بو مە دیار بو کو بلندایا وانا نزیکئ ۲۰ سەم وفرھەبیا وان یا جیاواز بو دناف بەرا پەیسکەکئ بو ئیکادی وبشێوازی چەپ وراست یان (کو پروفایل) ھاتیە دروست کرن گەلەک بیر ورا ھەنە لسەر دروست کرنا قان دەرەجالی باھرا پتر دزقرینە قە بو میرین (صاتی) بتایبەت بو میر (محمد) صاتی، ئەف میرە خەلکئ کوردستانا باکورن (کوردستانا تورکیا) ولسەردەمئ دەولەتا عوسمانی دەست ھەلات کریە ولدور ژیدەرا دبێژن گەلەک بەیزبون، لئ ماموستا (عبدالرقیب یوسف) دبێژت میرین صاتی ژ عەشیرەتا (ھەدبانی) نە وژ بنەمالا سەرکردئ کوردئ بناف و دەنگ (صلاح الدین ئەیوبی) نە، بو سەلماندنا قئ چەندئ کو میرین صاتی ئەف رییە دروست کریە دئ زقرینە سەر چەندین شینوارین بو نمونە ژلایی روژھەلاتا قئ ریی و بدویراتیا پتر ژ کیلو مەترەکئ (کانین میرا) ھەنە (لدور ئاخفتن پیرەمیرا دبێژن کو میرین صاتی پەزئ خو دئنا دەقەرئ وکانین میرا جەھێ زوما وان (بو) دیسان ئیک ژ رایین دروستکرنا پرا کەلیا دزقرینە قە بو میر محمدی

ھەر چ نافی ھیتوتئ یە ھندەک دزقرینە قە بو دەمئ دەست ھەلاتا ئیمبەرەتوریا (ھتئ) لئ ئەگەر ئەم بزقرینە سەر ژیدەرین دیروکی چ بنەکوکین زانستی بو قئ چەندئ نین، دیسان نزیکەکا فونوتیکی دناف بەرا پەیفأ (ھیتوت) و (ھتینە) ھە یە، ھەر دیسان ژیدەری سەرەکی بو شروکەکنا ناڤا ماموستا (جمال بابان) دپەرتوکا خودا (أصول أسماو المدن والمواقع العراقیه) بەھر دوو بەشاقە بەحس لسەر نافی ھیتوتئ نە کریە، ژلایەکئ دیقە چەندین پەیفین دی دجقاکئ کوردەواری دا مە ھەنە کو نزیکەکا دناف بەرا وان دا ھە یە وەکی (ئیتوت ھیتوت) ئەقئ ژئ پیتقئ بقەکولینئ ھە یە.

لدور دیروکا ھیتوتئ بەحس لسەر (پیرویی شەموی وچوار برا) دەیتە کرن (ئەقەژئ چیرۆکەکا درێژە مە نھا دەرەت نینە بەحس لسەر بکەن) دیسان بەحس لسەر پە یوھندیین بازرگانی دناف بەرا میرین صاتی و میرگەھا ئامیدیین دگەل خەلکئ ھیتوتئ دەیتە کرن، وئەف دەقەرە دەقەرەکا چولە کەس لئ نازیت ویامایە بی خودان، پشٹی مە ئەف جەھ ھەمئ دیتین لناقەندا چیایی مە تینا مە ئاکرئ نەوروزئ پیروزکر.

صاتی، وەسا دیارە کو ئەف رییە رییەکا بازرگانی بو ومیریت صاتی دروست کریە بو مەرەما بازرگانی کرنئ دگەل ئامیدی، ئەگەر ئەم بەرئ خو بدەینە جوگرافیا دەقەرئ دئ بینن کو جەھکئ ئاسئ یە بتئ ئەف رییە نەبیت ئەگەر ژھەمئ لایەکی قە بی ئاسئ یە ژبەر ھندئ ئەم دشین بێژن کو میرین صاتی دگەل خەلکئ ھیتوتا کەقن ئەف شینوارە لسەردەمێن کەقندا دروست کریە، لقیرئ پرسیارەک سەرھەلدەت و دبێژت ئەرئ کانتت میرا وریکا دەرەجئ لژیر دەستھەلاتا صاتی بون ئەرئ رولئ میرگەھا بەھدینان ل ھیتوتئ چ بو؟ بەرسقا قئ پرسیارئ دئ بو شینوارناس و بسپورین دیروکی جە ھیلم.

بولایی خاری ژ روژھەلاتا دەرەجئ سئ ھیماییین بازنە یئ ھەنە کو تیرئ وان دگەھتە ۵۰ سەم کو دگەقری را ھاتیە کولان شیوازی وانا بشیوازی دستارەکی دچیت، وخەلکئ گەلەک ئەفسانە پیقە قەھاندینە! وئەف چەندە کەقناتیا ھیتوتئ بەر چاقئ مە دکەت ونە بتئ ئەقین مە بەحس لسەر کری شینوارین ھیتوتئ نە بەلکئ ئەقئ دەقەرئ پیتقئ ب لئ گەریانا ورد تر ھە یە بو وئ چەندئ ھەمئ شینوارین وئ بەیتە دیارکرن.